

Чеснакова Тетяна

викладач кафедри іноземних мов

Полтавського державного педагогічного

університету імені В. Г. Короленка

ЗМІНА РОЛІ ВИКЛАДАЧА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Проаналізовано праці з питання організації самостійної роботи студентів, починаючи з другої половини ХХ століття, визначено роль викладача в її проведенні. Описано систему дидактичної взаємодії між викладачем та студентами. З'ясовано умови, необхідні для забезпечення самостійної роботи студентів.

Ключові слова: *самостійна робота, викладач, студенти.*

Works that deal with the problem of independent work organization starting from the fifties of the XX-th century are analyzed in this article. Tutor's role in students' independent work organization is considered. Didactic system of tutor and students interaction is represented in this work. Conditions for independent work maintenance are analyzed.

Key words: *independent work, tutor, students.*

Для підтримки творчого потенціалу студентів у нових умовах навчального процесу, що вимагає сучасних методів та прийомів для створення умов креативності, необхідного культурного розвитку студентів, заохочення бажання вчитися, індивідуальність викладача має основне значення. Сучасний освітній процес для досягнення своєї основної мети – виховання такого покоління висококваліфікованих кадрів, які повністю відповідали б потребам ринку праці, – повинен пристосовуватися до вимог часу в усіх своїх складових частинах.

Викладач є носієм тих знань і навиків, якими повинні володіти майбутні спеціалісти, тому від його здатності передати ці знання залежить ефективність навчання. В сучасних умовах головним завданням викладача, зважаючи на доступність різноманітної інформації, можна вважати налагодження самостійної роботи студента і допомога йому в досягненні успіху. Тому його роль полягає у налагодженні самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Самостійна робота студентів потребує чітко продуманого організаційно-методичного супроводу з боку викладача. Важливо, щоб викладач не тільки надавав своєчасну допомогу в розв'язанні завдань самостійної роботи, але і сприяв цілеспрямованому формуванню в них знань і вмінь щодо її організації.

Питання керівництва та планування самостійної роботи досліджували С. Архіпова, В. Буряк, В. Вертегел, Н. Дайрі, Б. Єсипов, Л. Жарова, Л. Журавська, А. Іванівська, Н. Калашник, Г. Майборода, П. Підкасистий та ін. Умови ефективної діяльності викладача в педагогічному процесі, зокрема в організації самостійної роботи студентів, вивчали О. Виговська, О. Подзигун та ін. Практичні аспекти підготовки освітян вивчали В. Бар'яхтар, А. Данилевич, С. Сисоєва та ін.

Науковці довели, що самостійна робота студентів сприяє успішному досягненню провідної мети навчального процесу: здобути найкращі результати за мінімальний термін. В ефективній організації самостійної роботи студентів «навчальна діяльність викладача не може бути самоціллю, а є тільки засобом підвищення ефективності самостійної навчальної діяльності студентів і носить локальний характер. А саме, слугує активізації пізнавальної діяльності студентів» [6, с. 16].

Зараз зменшується обсяг аудиторних занять, у зв'язку із чим зростає роль самостійної роботи студентів. Самостійна робота визначається по-різному: як засоби навчання, як прийом навчання, як спосіб навчання, як фактор організації навчальної діяльності й т. п.

Маючи на меті підвищення якості підготовки фахівців, потрібно поряд із повідомленням певних програмних відомостей, більш активно здійснювати

керування процесом одержання й засвоєння знань студентами, особливо при самостійній роботі.

Певний внесок у вирішення цього завдання повинна внести більш ретельна розробка й впровадження в процес навчання сучасної, науково обгрунтованої навчальної допомоги. Навчальна допомога повинна виконувати не тільки інформаційну, але й організаційно-контролюючу й керуючу функцію.

Керуюча функція навчальної допомоги проявляється в рубрикації, у текстовому виділенні основних пропозицій навчального матеріалу, у наявності структурно-логічних схем, що виявляють, взаємозв'язок навчальних матеріалів в узагальнюючих висновках.

Для підвищення ефективності самостійної роботи студента навчальна допомога повинна також доповнюватися методичними вказівками, що виконують тільки керівну й напрямну роль. Зміст цієї допомоги повинен вказувати, у якій послідовності варто вивчати матеріал дисципліни, звертати увагу на особливості вивчення окремих тем і розділів, допомагати відбирати найбільш важливі й необхідні відомості зі змісту навчальної допомоги, а також давати пояснення питанням програми, які звичайно викликають найбільші труднощі й призводять до помилок.

Професійний ріст фахівця, його соціальна затребуваність як ніколи залежать від уміння виявити ініціативу, вирішити нестандартне завдання, від здатності до планування й аналізування результатів своєї роботи та успішності студентів.

Під час проведення самостійної роботи важливо грамотно ставити завдання, будувати бесіду, проводити опитування, надавати особам, які навчаються, змогу висловити свої думки до кінця, а не перебивати їх, ставлячи запитання. З огляду на це перед проведенням самостійної роботи викладач повинен уважно проаналізувати уміння та ставлення кожного студента до самостійної роботи, а потім відповідно до психологічних особливостей студентів вибирати конкретні завдання та визначати час на їх виконання. До того ж необхідно формувати у студентів бажання самостійно здобувати знання,

виявляти ініціативу та готовність обговорювати результати своєї роботи та проблеми, які виникли під час реалізації самостійної роботи.

Г. Щукіна вважає, що саме через викладача формуються інтереси осіб, які навчаються, та їхнє ставлення до предмета, що вивчають. На її думку, педагог є головною фігурою в забезпеченні позитивного ставлення суб'єктів навчання до навчального предмета, забезпеченні їхньої спрямованості на провідні види навчальної діяльності.

Отже, саме особистість викладача, його ставлення до своєї справи, рівень майстерності зумовлюють в осіб, які навчаються, потребу в знаннях, бажання глибоко та досконало вивчати ту чи іншу дисципліну.

Суб'єкти навчання цінують у викладачах творчий підхід до викладу своєї дисципліни, ерудицію, педагогічну та методичну майстерність, уміння викликати цікавість до здобуття знань, доступно та цікаво викласти новий матеріал, стимулювати осіб, які навчаються, самостійно виконувати досить складні завдання, всебічно осмислюючи різні варіанти рішення.

Викладач має бути не стільки носієм інформації, скільки організатором пізнавальної діяльності та науково-технічної творчості студентів. Саме він визначає обсяг та зміст навчальної роботи студентів, регламентує час її проведення, контролює результати.

В. Горбунов зазначає, що самостійна робота як форма навчальної діяльності студентів є ефективною тоді, коли організована відповідно до інтересів та здібностей кожного студента. Науковець акцентує, що треба будувати процес навчання таким чином, щоб з'являлася внутрішня мотивація до навчання. З кожного курсу або дисципліни треба розробити альтернативні варіанти робіт та дати змогу студентові вибирати ті завдання, які йому більше до вподоби.

Велике значення для організації самостійної роботи має професійний рівень викладача, його самоосвіта, уміння організовувати пошукову діяльність студентів, зважаючи на власний досвід та установки. Від цього залежить якість

рекомендованої літератури, актуальність тематики студентських рефератів, вибір видів та змісту завдань чи проблемних питань.

Викладач формує стиль роботи студентів, їхні переконання. В. Горбунов зауважує, що в самостійній роботі студентів передусім треба «орієнтувати на акуратність, наукову точність, культуру інтерпретації чужих думок та ідей», на вміння аналізувати та робити висновки з прочитаного матеріалу [2, с. 33].

Це переорієнтує самостійну роботу із традиційної мети простого засвоєння знань, придбання вмінь і навичок, досвіду творчої й науково-інформаційної діяльності – на розвиток внутрішньої й зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця, що активно перетворює ставлення до одержуваної інформації, здатності вибудовувати індивідуальну траєкторію самонавчання.

Відповідно головна ознака самостійної роботи полягає не в тім, що студент займається без особистої участі й допомоги викладача, а в тім, що в його діяльності поєднується функція перекладу інформації в знання, вміння й функція керування цією діяльністю.

При здійсненні будь-яких інформаційних процесів (пошуки інформації, її зберігання, переробці, поширенні) студенти мають справу з науковими документами-довідниками, статтями, програмами, інструкціями, методичними вказівками, навчальними посібниками й т.д., постійно залучаючи їх як джерела інформації

Фахівець одержує суб'єктивне знання, відбираючи, аналізуючи, синтезуючи, класифікуючи у відповідно до своїх індивідуальних потреб (завдань) інформацію, що є в підручниках й навчально-методичних матеріалах.

На нашу думку, завдання, пропоновані студентам для самостійної роботи, націлені на розвиток методологічних знань й умінь, повинні припускати мобільну форму кінцевого продукту (і за обсягом, і за змістом). Організація самостійної роботи в контексті інформаційної діяльності – створення бібліографічного списку, анотації, реферату, огляду, таблиці, аналітичної довідки, діаграми, рецензії й т.д. Все це дозволяє студентові не тільки пройти

весь шлях вирішення творчого завдання – від моменту зародження творчого задуму до його втілення в матеріальному продукті, але й багаторазово відтворити творчий процес, обробляючи необхідні вміння в умовах, що змінюються. В остаточному підсумку це повинне призвести до розвитку здатності швидко й точно спрогнозувати, спланувати й скорегувати пізнавальні дії на будь-якому етапі інформаційних процесів.

Помітно, що активна переробка інформації необхідна (і можлива) у змісті практично будь-якого навчального предмета. Це означає, що самостійна науково-інформаційна діяльність органічно «вбудовується» у навчальний процес на будь-якому етапі й при будь-якій формі організації (лекції, семінарському й практичному занятті, позааудиторній роботі).

Підкреслимо, що питання йде не просто про придбання додаткових умінь викладати матеріал у письмовій формі, а про розвиток через мову (як спосіб формування думки за допомогою мови) наукового мислення майбутніх фахівців, їхньої здатності до комунікації (На жаль, нездатність до грамотного, продуктивного спілкування, на наш погляд, є однією з найбільш гострих проблем сучасного суспільства не тільки на побутовому, але й на професійному рівні).

Змінюється роль викладача в організації самостійної роботи студентів. Із традиційної-контролюючої функції акцент у його діяльності переноситься на функцію керування зовнішніми факторами: формування установок, визначення характеру інформаційного середовища, включення самостійного завдання в структуру заняття (лекційної, семінарської, самостійної, контрольної роботи й т.д.), вибір методів роботи відповідно до намічених цілей і т.п. Управляючи зовнішніми факторами, викладач створює умови для розвитку внутрішньої самодіяльності – цільових і вольових установок, прояснення цінностей. У міру розвитку готовності до самостійної роботи (розвитку мотивації) функція контролю з боку викладача замінюється різними формами самоконтролю. Від первинного безпосереднього керівництва викладача через «керівництво» опосередковане студент переходить до самоврядування власною діяльністю.

Для розвитку в студентів мотивації до самостійної роботи потрібні сучасна, науково обґрунтована навчальна й методична допомога як засіб, за допомогою якого студент може вибудувати індивідуальну траєкторію до самонавчання в процесі самостійної діяльності. Тільки володіючи подібною інформацією, студент одержує можливість свідомо й цілеспрямовано відібрати доступні засоби, «вибудувати» їх у тій послідовності, що буде сприяти найбільш ефективному виконанню завдання.

Функції викладача залежать також від форми занять. Наприклад, першочергове завдання викладача під час проведення лекцій полягає не в передачі якомога більшої кількості інформації, а у пробудженні та утриманні уваги аудиторії. Викладач повинен зацікавити студентів, використовувати різноманітні засоби впливу на свідомість студентів для того, щоб зорієнтувати їх на засвоєння знань і самостійне виконання різноманітних навчальних завдань. Під час лекцій науковці визначають такі головні функції викладача:

- конкретизація знань до такого ступеня, щоб можна було чітко усвідомити їхнє практичне значення, що є необхідними передумовами застосування їх на практиці;
- забезпечення певної логіки у розкритті головних ідей теми з висвітлення їхньої наукової сутності й дотримання певних закономірностей засвоєння знань і дидактичних принципів навчання;
- визначення видів навчальної діяльності студентів;
- визначення способів організації та контролю відповідних видів навчальної діяльності та керування ними;
- вибір прийомів стимулювання науково-пізнавальної діяльності студентів;
- відбір матеріалу для самостійної роботи студентів в умовах аудиторних та позааудиторних занять [3].

Щодо практичних, лабораторних та семінарських занять завдання викладача скласти план проведення заняття, визначити питання і завдання до заняття, дібрати відповідну літературу, спроектувати засоби керівництва

самостійною пізнавальною діяльністю, форми контролю, організувати консультації.

На початку занять викладач визначає завдання, проблеми, основні питання з теми, яку вивчають, зв'язок нового матеріалу з вивченим. Він організує виступи з доповідями та рефератами, ставить питання, коригує відповіді. Наприкінці заняття обов'язково аналізують доповіді або результати робіт, їх оцінюють, підводять підсумки.

Викладач повинен застосовувати в навчальному процесі різноманітні методи та засоби самостійної роботи, поступово ускладнювати завдання та збільшувати ступінь самостійності в роботі, інструктувати та консультувати студентів, привчати їх до самоконтролю, виховувати у студентів активність, самостійність та ініціативність. Важливо навчити студентів оволодівати знаннями, уміннями та навичками, використовувати їх у практичній діяльності та подальшому навчанні, самостійно працювати з новим матеріалом. Викладач працює і «як керівник, який забезпечує засвоєння особами, які навчаються, системи знань, і як організатор їх самостійних робіт, і як педагог, який навчає їхніх методам та засобам виконання цих робіт» [4, с. 33].

Самостійна робота перестане бути формальною ланкою цілісного педагогічного процесу тільки в тому випадку, якщо буде усвідомлюватися студентом як істотно необхідний елемент власного розвитку. Для цього при організації самостійної роботи, виходячи зі ступеня готовності до неї кожного, хто навчається, необхідно вибу доувати систему завдань так, щоб в остаточному підсумку «привести» до керування самостійною діяльністю.

Отже, проведення самостійної роботи вимагає від викладача поміркованості та дотримання головних вимог до її організації. Зважаючи на це, необхідно так організовувати процес навчання, щоб студенти, виконуючи завдання, не просто збагачували свої знання, але і шляхом самостійного пошуку оволодівали методами наукового пізнання, формували вміння займатися самоосвітою, розвивали інтерес до творчого підходу в навчальній роботі. Обов'язок кожного викладача – продемонструвати, що готовність до

постійного пошуку нового, актуального знання, його опрацювання та вміння застосувати на практиці є дуже важливі для майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вертегел В. Л. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання / Вертегел В. Л., Н. Г. Калачник. – Навч.-метод. посіб. з питань формування естетичних смаків студентської молоді у навчально-виховному процесі. – Запоріжжя, 2005. – 280 с.
2. Горбунов В. М. Учет профиля ВУЗа в организации самостоятельной работы студентов / В. М. Горбунов // Самостоятельная работа студентов как приоритетная форма учебного процесса. – Выпуск 92. – Киев, 1992. – С. 29-36.
3. Гроздева В. И. Пути совершенствования умений и навыков самостоятельной работы студентов / В. И. Гроздева, И. К. Зотова, Р. И. Недзельская, и др. – М., 1982. – С. 13-32.
4. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов. – М., 1961. – 320 с.
5. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационное обеспечение: [Учеб. пособие] / В. А. Козаков. – К., 1990. – 420 с.
6. Мороз В. Д. Самостійна навчальна робота студентів / В. Д. Мороз. – Харків, 2003. – 240 с.
7. Щукина Г. И. Формирование познавательных интересов учащихся в процессе обучения / Г. И. Щукина. – М., 1962. – 540 с.